

مرحله پیش از محاکمه در دادرسی ویژه نوجوانان

دکتر رجب گلدوست جویباری*

حسام‌الدین سیداصفهانلی**

چکیده

حقوق کیفری اطفال شاخه‌ای تخصصی از مجموعه علوم جنایی، حاصل مطالعات و تحقیقات جرم‌شناسی بالینی در عصر حاضر است. دادرسی ویژه نوجوانان به عنوان شاخه‌ای از حقوق کیفری اطفال و نوجوانان، طیف وسیعی از واقعیت‌ها را می‌پوشاند. مرحله پیش از محاکمه اولین مرحله ورود نوجوان بزه‌کار به چرخه نظام قضایی از آن جهت اهمیت دارد که احتمال بیشترین تهاجم علیه حقوق اساسی نوجوان و خدشه به اصل برائت، نمود بیشتری در این مرحله دارد. در مقاله حاضر «مرحله پیش از محاکمه در دادرسی ویژه نوجوانان» تلاش می‌شود با بررسی قوانین، مقررات و سیاست‌های به کار گرفته شده در این زمینه در حقوق داخلی از یک سو و از سوی دیگر تطبیق و بررسی قواعد بین‌المللی، قوانین و سیاست‌های اعمال شده در دیگر نظام‌های عدالت کیفری، راهکارها و پیشنهادهای مفید و عملی در جهت حرکت به سوی نظام کارآمد «نوجوان - محور» که بر منافع عالی نوجوان حرکت کند، ارائه نماید.

واژگان کلیدی: نوجوان، پلیس، تعقیب، تحقیق مقدماتی، شناسایی شخصیت

*. عضو هیات علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

** کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی.

مقدمه

دادرسی ویژه نوجوانان شاخه‌ای از حقوق کیفری اطفال و نوجوانان حاصل مطالعات و تحقیقات جرم‌شناسی بالینی است. امروزه با رشد پدیده جهانی شدن و پیشرفت ارتباطات و در نتیجه از میان رفتن تدریجی مرزهای ملی و جغرافیایی، دادرسی ویژه نوجوانان نیز شکلی جهانی به خود گرفته است.

اولین دادگاه اطفال و نوجوانان در اول جولای ۱۸۹۹ در بخش کوک^۱ از ایالت ایلینویز^۲ آمریکا حیات حقوقی خود را آغاز کرد.^۳ این اتفاق سرآغاز عصری بود که کمتر از دو دهه پس از آن در سطح بین‌المللی تشویق و تقلید شد.

در زمینه تلاشهای بین‌المللی صورت گرفته برای دادرسی ویژه نوجوانان به ۴ سند مهم زیر می‌توان اشاره نمود:

۱- حداقل مقررات استاندارد سازمان ملل متحد برای دادرسی ویژه نوجوانان (مقررات یکن)^۴ که در ۲۹ نوامبر ۱۹۸۵ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسیده است.
این مقررات دارای شش بخش و مشتمل بر ۳۰ ماده است که در زمینه دادرسی ویژه نوجوانان پیشنهادهایی را داده است.

۲- کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹^۵ که مواد ۳۷ و ۴۰ آن

1. Cook.

2. Illinois.

۳. ژرژ ملک یونان، مسؤولیت اجرایی در حقوق ایالات متحده آمریکا، مجله حقوق و مردم، شماره ۸، تابستان ۱۳۴۶.

4. U.N. Standard Minimum's Rules for the Administration of Juvenile Justice, 1985.

5. Convention on the rights of the child, 1989.

مبانی یک نظام هماهنگ با «دادرسی نوجوانان از منظر بین‌المللی» را کنار هم ترسیم می‌کند.

۳- رهنمودهای سازمان ملل متحد برای پیشگیری از بزهکاری نوجوانان (رهنمودهای ریاض)^۶ که ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ در مجمع عمومی سازمان ملل به تصویب رسید. این رهنمودها دارای هفت بخش و ۶۶ ماده است.

۴- مقررات سازمان ملل برای حمایت از نوجوانان محروم از آزادی^۷ که در ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ به تصویب مجمع عمومی رسید. این قطعنامه دارای چهار بخش و شامل ۸۷ ماده است.

۵- نمونه قانون قضایی برای دادرسی نوجوانان ۱۹۹۸،^۸ این نمونه ضعیف‌ترین بخش از مجموعه قواعد غیرالزام آور است که حتی در مجمع عمومی سازمان ملل متحد مطرح نشده است.

در ایران نخستین بار در سال ۱۳۳۸ در قانون مربوط به تشکیل دادگاههای اطفال بزهکار که شامل سی و سه ماده و هشت تبصره بود به این مهم توجه شد. پس از انقلاب اسلامی نیز در سال ۱۳۷۸ با تصویب قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری، در فصل پنجم از ماده ۲۱۹ تا ۲۳۱ ترتیب رسیدگی به جرایم اطفال مشخص شد. البته پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاههای اطفال و نوجوانان بزهکار مورد بررسی و نظر صاحب‌نظران می‌باشد.

6. U.N. Guidelines for the prevention of juvenile delinquency, 1990.

7. U.N. Rules for the protection of juvenile deprived of their liberty, 1990.

8. The model law on juvenile justice of 1998.

«مرحله پیش از محاکمه در دادرسی ویژه نوجوانان» اولین مرحله ورود نوجوانان بزهکار به چرخه فرایند کیفری از آن جهت اهمیت دارد که احتمال بیشترین تهاجم علیه حقوق نوجوانان در این مرحله نمود بیشتری دارد.

در مقاله حاضر طی سه قسمت با بررسی قوانین و سیاستهای موجود در کشور و تطبیق معیارهای اساسی موجود در قواعد بین‌المللی، جایگاه کشور در حرکت فراگیر جهانی روبه رشد دادرسی عادلانه برای نوجوان بزهکار شناسانده می‌شود.

۱- پلیس ویژه نوجوانان

۱-۱- جایگاه و نقش پلیس ویژه نوجوانان در حقوق داخلی

۱-۱-۱- پلیس در برخورد با نوجوانان بزهکار

پلیس به لحاظ وظیفه خود که حفظ نظم، امنیت و آرامش و مسؤول برقراری نظم در جامعه می‌باشد، غالباً قبل از سایر مقامات از بزهکاری اطفال و نوجوانان مطلع می‌شود و برخورد اولیه را با آنان دارد. از آنجا که اطفال و نوجوانان دارای طبعی حساس و زودرنج بوده و عواقب وخیم اعمال خود را درک نمی‌کنند برخورد اولیه مقامات انتظامی تأثیر عمیقی در روحیه آنان باقی می‌گذارد. اگر مأموران با خشونت و مانند سایر افراد بزرگسال با آنها برخورد نمایند، آنها در درون خود احساس کینه و انتقام نسبت به جامعه پیدا کرده و از نظر روحی و روانی لطماتی به آنها وارد خواهد آمد و روحیه سرکشی و بزهکاری مجدد را در آنها تقویت خواهد

کرد. برعکس اگر با ملایمت و محبت و آرامی با آنان رفتار شده و با خونسردی و احترام اشتباه آنان گوشزد شده و لزوم رعایت قوانین و مقررات اجتماعی برای آنان یادآوری شود، چه بسا موجب آگاهی نوجوان و مختومه شدن پرونده بزهکاری او در همان مرکز انتظامی گردد. از این روست که در برخی از کشورها پلیس ویژه اطفال و نوجوانان وجود دارد که موظف به رسیدگی بزهکاری اطفال و نوجوانان و دور نمودن ایشان از محیطهای جرمزا و پیشگیری از بزهکاری می‌باشند.

۱-۱-۲- سیاستهای موجود در برخورد با نوجوانان بزهکار

در تشکیلات نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران نهاد، بخش و یا سازمان ویژه و مخصوص برای برخورد با نوجوانان بزهکار دیده نمی‌شود. پیش از انقلاب اسلامی در اداره آگاهی شعب تخصصی موجود بود که یکی از آنها - کلانتر ۱۶- رسیدگی به جرایم نوجوانان را برعهده داشت.^۹ متأسفانه پس از انقلاب چنین بخشی برچیده شد. در ایران در صورتی که کودک یا نوجوانی دستگیر شود، از کودک یا نوجوان متهم مانند سایر متهمین تحقیق می‌شود. محل نگهداری موقت یا بازداشتگاه کودکان و نوجوانان با بزرگسالان یکی است. روش اعزام آنها به مراجع صلاحیتدار با روش اعزام متهمان بزرگسال تفاوتی ندارد.

البته مدتی است در برخی از کلانتری‌ها واحدهایی به نام «مددکاری و مشاوره» زیر نظر دایره اجتماعی هر کلانتری فعال شده است که غالباً از مددکاران استفاده می‌شود. این واحد سعی در مشاوره به ارباب رجوع

۹. روابط عمومی شهربانی کشور، پلیس ایران، مهرماه ۱۳۵۵.

کلانتری‌ها و مصالحه برخی دعاوی دارد. با این وصف این واحد به دلایل مختلفی از قبیل قرار گرفتن در فضایی مشترک با دیگر دوایر، در عمل با مشکلات فراوانی روبرو است. همچنین حضور پلیس زن، خصوصاً در برخورد با دختران بزهکار در صورت آموزش مناسب این نیروها می‌تواند مؤثر باشد.

با توجه به واقعیات موجود، امروزه متخصصان علوم جنایی به این نتیجه رسیده‌اند که برای مقابله با آفات اجتماعی بزهکاری کودکان و نوجوانان و پیشگیری از ادامه این نوع جرایم تشکیل «سازمان پلیس ویژه نوجوانان» ضروری است. علل تشکیل و تربیت این نیرو را می‌توان به صورت زیر در نظر داشت:

- ۱- اختیارات این پلیس باید متناسب با هدف مراقبتهای لازم باشد. پلیس نوجوان باید کاملاً فهیم، حرفه‌ای و ورزیده بوده و به مشکلات اطفال و نوجوانان آگاهی کامل داشته باشد.
- ۲- توقیف و انتقال مجرمان نوجوان توسط افراد پلیس ویژه نوجوانان از مکانی به مکان دیگر باید با رعایت حرمت و شرایط سنی آنان انجام گیرد و با بزرگسالان تفاوت داشته باشد.
- ۳- پلیس ویژه نوجوانان باید شرایطی را فراهم کند که بین متهمان خردسال و بزرگسال، تماسی نباشد.
- ۴- پلیس ویژه نوجوانان مراقبت کافی را در ممنوعیت زدن دست بند و گرفتن تصویر نوجوان در رسانه‌ها به عمل آورد.
- ۵- پلیس نوجوانان باید در کسب اعتماد طفل یا نوجوان بزهکار تلاش کند و در راهنمایی و مشاوره برای او اقدام مناسب نماید.

در ماده ۵۳ پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان بر تشکیل این بخش تأکید شده است.

۱-۲- جایگاه و نقش پلیس ویژه نوجوانان در برخی از نظامهای حقوقی

۱-۲-۱- جایگاه پلیس ویژه نوجوانان در اسناد بین‌المللی

در اولین کنگره بین‌المللی پیشگیری از وقوع جرایم و تربیت و درمان مجرمین در سال ۱۹۵۵ در شهر ژنو یکی از توصیه‌ها برای جلوگیری از جرایم، تشکیل سرویسهای خاص پلیس اطفال و نوجوانان بود.^{۱۰} در دیگر کنگره‌ها نیز بر نقش پلیس در پیشگیری از بزهکاری نوجوانان تأکید شده و به ویژه بر لزوم استفاده از پلیس زن در مواجهه با دختران بزهکار تأکید گردیده است.^{۱۱}

الف: مقررات پکن

در مقررات پکن در ماده ۱۱/۲ بر لزوم قضاذایی و سعی در عدم رسیدگی رسمی توسط نیروی پلیس تأکید شده است. همچنین در قاعده ۱۲/۱ بر لزوم تخصصی شدن سازمان پلیس در این زمینه اشاره شده است:

«به منظور انجام بهینه وظایف خود، مأمورین انتظامی که غالباً یا منحصراً در رابطه با نوجوانان فعالیت نموده یا عمدتاً در پیشگیری از جرایم نوجوانان اشتغال دارند تعلیمات و آموزش ویژه دریافت خواهند

۱۰. دکتر رضا علوم، بزهکاران جوان، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۸، ص ۱۲۹.

۱۱. برای اطلاع بیشتر از متن کامل این کنگره‌ها نک. www.uncjin.org

داشت. در شهرهای بزرگ، واحدهای ویژه پلیس باید بدین منظور ایجاد گردد».

ب: کنوانسیون حقوق کودک

اگرچه در این کنوانسیون به طور صریح به مسأله پلیس ویژه نوجوانان اشاره نشده است اما در بند ۳ ماده ۴۰ تأکید می‌کند که کشورهای عضو بر وضع قوانین و مقررات و تأسیس مراجع و نهادهایی که به کودکان مجرم، متهم یا مظنون اختصاص دارند، تلاش کنند.

۲-۲-۱- جایگاه پلیس ویژه نوجوانان در برخی از نظامهای حقوقی

الف: انگلستان

پلیس متخصص اطفال و نوجوانان در انگلستان علاوه بر وظایف پلیسی، در پیشگیری از جرایم و تربیت مجرمین نقش بسیار مهمی را برعهده دارد. سازمان پلیس در شهرهای بزرگ، مرکز آموزش علمی، حرفه‌ای و تربیت بدنی دایر نموده، اطفال و نوجوانان کمتر از ۱۷ سال که در ملأ عام شؤون اجتماعی و نزاکت را رعایت ننمایند و رفتار شایسته نداشته و پرخاشگری کنند یا ظن به ارتکاب جرم آنها در آینده وجود داشته باشد به مراکز مذکور معرفی می‌شوند. آنچه در انگلستان در روش برخورد با نوجوانان بزهکار قابل توجه است، روش اخطسار می‌باشد. این روش از زمانی که یک نوجوان به اداره پلیس آورده می‌شود آغاز می‌شود. والدین و سرپرستان در اداره پلیس حاضر می‌شوند، تحقیق را افسر مطمئن

انجام می‌دهد و پرونده به دایره ویژه نوجوانان^{۱۲} فرستاده می‌شود. براساس همه اطلاعاتی که جمع‌آوری می‌شود، بازپرس مسؤول در دایره مزبور تعیین می‌کند که نوجوان در دادگاه تعقیب کیفری شود یا براساس شرایطی اخطار و هشدار به او می‌دهد. هدف هشدار اعلام خطر به بزهکار نوجوان است که در صورت تکرار بزه باید در دادگاه حاضر شود.^{۱۳}

اما براساس قانون «بی‌نظمی و جرم» مصوب ۱۹۹۸، که سیستم تویبخ رسمی را جایگزین روش هشدار سابق نمود پیش از صدور تویبخ رسمی توسط پلیس، چهار شرط ضرورتاً باید فراهم باشد:

- ۱- مدارک کافی موجود باشد،
- ۲- شخص نوجوان، بزه را قبول کند،
- ۳- پیشینه محکومیت نداشته باشد،
- ۴- اهمیت جنبه عمومی برای پیشبرد تعقیب وجود نداشته باشد.^{۱۴}

زمانی که حضور پلیس در دادگاه رسیدگی‌کننده جرایم اطفال و نوجوانان برای ارائه گزارش لازم باشد، پلیس بدون لباس رسمی حاضر می‌شود و این جریان به خاطر حفظ شخصیت نوجوان بزهکار صورت می‌گیرد.^{۱۵}

12. Juvenile Bureau.

13. Andrew Ashworth, *The Criminal Process*. Oxford University Press, second edition, 1998, p. 152.

14. Catherine Elliott & Frances Quinn, *English Legal System*, person education limited, third edition, 2000, p. 326.

۱۵. دکتر علی خدوم، عدالت در انگلستان، انتشارات بانک ملی ایران، فروردین ۱۳۴۵، ص ۱۲۴.

ب: ایالات متحده امریکا

در امریکا اولین حرکت مثبت در برخورد با کودکان و نوجوانان بزهکار در سال ۱۸۴۵ بود. در آن سال در نیویورک، اولین کارمندان زن پلیس به خدمت گرفته شدند که وظیفه آنها به دستگیری زنان و برخورد با اطفال بزهکار محدود شد.^{۱۶}

در سال ۱۹۶۰ حدود ۵۰۰ اداره از ۱۴۰۰ اداره پلیس دارای واحد ویژه نوجوانان بودند که در سال ۱۹۷۰ دو برابر شد. امروز، حدود ۲٪ از مجموعه نفرت پلیس را افراد وابسته به پلیس ویژه نوجوانان تشکیل می دهند.^{۱۷}

در امریکا پلیس اطفال پنج واکنش در برابر نوجوانان بزهکار می تواند نشان دهد: «۱- صدور هشدار و رها کردن نوجوان در اجتماع در جرایم کم اهمیت، ۲- ایجاد اصلاح موقعیتی که نوجوان طی اظهار رسمی به والدینش سپرده می شود، ۳- ارجاع نوجوان به آژانس دیورسیون (قضازدایی) برای برخورد غیررسمی، ۴- صدور اخطاریه و ارجاع نوجوان به دادگاه نوجوانان، ۵- تحویل نوجوان بزهکار به یک مرکز تصمیم گیری».^{۱۸}

ج: ایتالیا

در این کشور پلیس ویژه اطفال و نوجوانان در مقر هر دادگاه اطفال

16. Larry J. Siegel, *Criminology*, Wadsworth, eight edition, 2003, p. 504.

17. Larry J. Scigel & Joseph J. Senna, *Juvenile Delinquency*, Wadsworth, seventh edition, 2000, p. 479.

18. Clemens Bartollas, *Juvenile Delinquency*, Ally and Bacon, Fifth edition, 2000, p. 418.

مستقر است. در صورتی که نوجوان کمتر از ۱۴ سال، مرتکب جرمی شود و مجازات جرم کمتر از پنج سال حبس باشد، پلیس می‌تواند طفل را به خانواده بسپارد. همچنین در جرایم مشهود پلیس می‌تواند تا ۴۸ ساعت نوجوان را بازداشت نماید.

د: ژاپن

در ژاپن پلیس اطفال در صورت لزوم بازداشت و بنابه دستور دادگاه خانواده می‌تواند حداکثر تا سه روز طفل یا نوجوان را بازداشت نماید تا او را در دادگاه خانواده حاضر نماید. از نکات قابل توجه، آموزش ضمن خدمت مأموران پلیس مربوطه جهت اطلاع از علوم و فنون پیشرفته می‌باشد.^{۱۹}

ه: فرانسه

در فرانسه گونه‌ای از پلیسهای مرد و زن نه تنها در بزه‌های ارتكابی نوجوانان دخالت می‌کنند بلکه در حالتی که حمایت کودکان نیز لازم باشد موضوع به آنان محول می‌شود. همچنین مأمورین پلیس زن در تحقیق و پژوهش اجتماعی نقش بسیار مهمی را برعهده داشته و با اداره حمایت مادران و کودکان، اداره امنیت اجتماعی و سازمان حمایت قضایی نوجوانان وابسته به وزارت دادگستری همکاری می‌نمایند.^{۲۰}

۱۹. دانش، دکتر تاج زمان، دادرسی اطفال بزهکار در حقوق تطبیقی، نشر میزان، چاپ اول، زمستان

۱۳۷۸، ص ۷۶.

۲۰. منبع پیشین، ص ۷۴.

۳-۲-۱- نقش پلیس ویژه نوجوانان در پیشگیری از جرم

وظیفه پلیس صرفاً کشف و تعقیب بزهکاری‌ها از ناحیه اطفال و نوجوانان نیست بلکه پلیس وظیفه پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان را هم باید ایفا کند. این پیشگیری با تأثیرگذاری بر نوجوانان، والدین و جامعه و جلب توجه آنان به نیازهای اساسی نوجوانان برای منطبق شدن نسبت به همه قوانین و مقررات حمایتگر صورت می‌گیرد.

یکی از مؤثرترین وسایل پیشگیری حضور مأمورین پلیس در اماکن عمومی و گشت شبانه روزی و مداوم آنان در اماکنی که محل تردد یا اجتماع نوجوانان و جوانان می‌باشد، نظیر پارکها، باشگاههای تفریحات سالم، زمینهای ورزش، استخرهای شنا و ... خواهد بود.

در ایالات متحده امریکا اداره‌ای تحت عنوان «کمک به نوجوانان»^{۲۱} برای پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان در نیویورک به وجود آمد که اهداف آن:

- ۱- پیگیری یک برنامه برای کاهش بزهکاری در شهر نیویورک؛
- ۲- کمک نمودن برای اعمال اصلاحات در رفتار اجتماعی نوجوانان بزهکار و کودکان خیابانی؛
- ۳- آموزش تدریجی احترام به قانون و شهروند مناسب شدن به دختران و پسران؛

۴- افزایش رابطه دوستانه و صمیمانه میان سازمان پلیس نوجوانان شهر نیویورک به صورتی که پلیس یک حمایتگر مطرح می‌شود.^{۲۲} یکی

21. JAB: The Juvenile Aid Bureau.

22. Paul W. Tappan, Juvenile Delinquency, Mc grow-hill book company, Inc. 1949, p. 523.

دیگر از برنامه‌های پیشگیری از بزهکاری، پروژه DARE^{۲۳} می‌باشد. این برنامه برای مجهز نمودن و آماده کردن دانش‌آموزان با مهارت‌های لازم جهت مقاومت در برابر مواد مخدر، الکل و دخانیات می‌باشد. این برنامه از سال ۱۹۸۳ به وسیله اداره پلیس لس‌آنجلس و مدرسه همان شهر اجرا شد و افسران غیررسمی یک دوره مخصوصی را برای تدریس موارد مذکور به دانش‌آموزان بر سر کلاسهایشان رفتند.^{۲۴}

۲- نقش مقام تعقیب‌کننده و تحقیق‌کننده

۲-۱- جایگاه مقام تعقیب‌کننده در دادرسی ویژه نوجوانان

۲-۱-۱- بررسی جایگاه تعقیب در دادرسی ویژه نوجوانان در حقوق داخلی در ماده ۶ قانون تشکیل دادگاه اطفال بزهکار سال ۱۳۳۸ رسیدگی‌های مقدماتی اعم از تعقیب و تحقیق را برعهده دادگاه اطفال گذاشته بود البته براساس ماده ۹ همان قانون رسیدگی در دادگاه اطفال با حضور دادستان یا نماینده وی خواهد بود.

تا پیش از تصویب قانون دادگاه‌های عمومی و انقلاب در سال ۱۳۷۳، به علت نبود قانون برای رسیدگی به جرایم اطفال و نوجوانان، دادرسی مسئول تعقیب تمامی جرایم از جمله جرایم مربوط به اطفال و نوجوانان بود. پس از تصویب قانون دادگاه‌های عمومی و انقلاب، تغییری ساختاری و بنیادی در سیستم دادرسی کیفری به وجود آمد که شاخص

23. Drug Abuse Resistance Education.

24. Larry J. Siegel & Joseph J. Senna, op.cit., p. 499.

عمده این تغییر انحلال دادرسا بود که به موجب آن وظایف دادستان برعهده رئیس حوزه قضایی محول شد. با تصویب قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری در سال ۱۳۷۸ براساس ماده ۲۲۱ رسیدگی مقدماتی اعم از تعقیب و تحقیق در جرایم اطفال را دادرس به عمل خواهد آورد. همچنین در تبصره ۳ ماده ۲ اصلاحی قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۱ تعقیب جرایم اطفال از موارد شمول وظایف دادرسا استثناء شده است.

در ماده ۴ پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان برخلاف رویه گذشته شعبه‌ای از دادرسرای عمومی و انقلاب در معیت دادگاه اطفال و نوجوانان بزهکار پیش‌بینی نموده است که براساس ماده ۱۳ این پیش‌نویس در مواردی که مجازات جرم ارتكابی ۳ سال حبس یا بیشتر باشد دادرسا مسؤول تعقیب خواهد بود.

به نظر می‌رسد تفکیک مرحله مقدماتی از رسیدگی در دادگاه اطفال و نوجوانان با عدالت سازگارتر می‌باشد چرا که بی‌طرفی مقام رسیدگی کننده را در پی دارد. البته ضروری است که پیش‌نویس مذکور بر تخصصی بودن کادر دادرسرای ویژه نوجوانان تصریح نماید تا بر هر چه تخصصی شدن سازمانهای دادرسی اطفال و نوجوانان گام برداشته شود.

۲-۱-۲- بررسی جایگاه تعقیب در دادرسی نوجوانان در برخی از نظامهای

حقوقی

الف: اسناد بین‌المللی

در مقررات پکن در ماده ۱۱/۲ بر ضرورت توسل به رسیدگی‌های غیررسمی دادستانی تأکید شده است. در کنوانسیون حقوق کودک در بند (۱) ماده ۴۰ بر رعایت حفظ حریم شخصی کودک در کلیه مراحل دادرسی (که شامل مرحله تعقیب نیز هست) تأکید شده است.

ب: انگلستان

در نظام کامن‌لا هر کس ولو مجنی‌علیه نباشد، می‌تواند موجب تعقیب دعوی شود. تا پیش از سال ۱۹۸۵ پلیس مقام اصلی مسؤول تعقیب بود اما پس از ۱۹۸۵ دادرسی به طور مستقل زیر نظر DPP،^{۲۵} مسؤول امر تعقیب تقریباً کلیه اعمال مجرمانه شد.^{۲۶}

ج: ایالات متحده آمریکا

در شصت سال ابتدایی تشکیل دادگاه اطفال در آمریکا دادستان به عنوان نماینده ایالت و حکومت در رسیدگی دادگاه حضور نداشت، اما امروزه اکثر حوزه‌های قضایی قانون حضور دادستان را در دادگاه ویژه نوجوانان ضروری دانسته و نقش وی در حال افزایش است. برخی ایالات به

25. Director of Public Prosecution.

۲۶. گوردن بارکلی، نظام عدالت کیفری در انگلستان و ولز، ترجمه دکتر نسرین مهرا، مجله تحقیقات حقوقی شماره ۱۷-۱۶، پاییز ۷۴ تا بهار ۷۵، ص ۳۶.

دادستان این اختیار را داده‌اند که کنترل و نظارت نسبت به آرای تصمیم‌گیری ابتدایی اداره پلیس^{۲۷} نموده و تصمیم‌گیری نماید که کدام دادگاه به پرونده‌های نوجوان بزهکار رسیدگی نماید.

دادستان ویژه نوجوانان در امریکا وظایف زیر را انجام می‌دهد:^{۲۸}

امکان تحقیق از نقض قانون؛

همکاری با پلیس و کارمندان پرویشن در معلوم نمودن حقیقت ادعا

شده؛

اعلام جرم، گزارش دادن و فراهم نمودن کیفرخواست برای دادگاه؛

تصمیم‌گیری در مدت قرار بازداشت ابتدایی؛

در صورت ضرورت، ارائه آزمایش‌های فیزیکی و روانی برای

نوجوانان و کودکان پیش از رسیدگی در دادگاه؛

در صورت مناسب بودن، اقدام برای اصلاح یا رد کیفرخواست

پر شده؛

ورود به بحث «معامله اتهام» با وکیل متهم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

د: ایتالیا

رتال جامع علوم انسانی

در ایتالیا دادستان مانند قضات ویژه نوجوانان متخصص در امور

کودکان و نوجوانان است. دادستان ویژه نوجوانان به محض اطلاع از وقوع

جرم، دستور شروع تحقیقات مقدماتی و تحقیق و پژوهش اجتماعی را

27. Intake decisions.

28. Larry J. Siegel & Joseph J. Senna, op.cit., p. 557.

صادر می‌کند.^{۲۹}

۵: ژاپن

در ژاپن، در جرایم مهم و جنایات، پرونده نوجوانان بزهکار را دادسرا به دادگاه خانواده ارسال می‌کند. علاوه بر این دادستان پرونده بزرگسالانی را که علیه کودکان و نوجوانان مرتکب جرم شده‌اند نیز به دادگاه خانواده ارجاع می‌نماید.^{۳۰}

و: فرانسه

در فرانسه در صورتی که نوجوان مرتکب جنحه یا جنایت شود اقامه و تعقیب دعوی از وظایف دادستان حوزه قضایی دادگاه اطفال خواهد بود. دادستان پس از تکمیل پرونده تصمیماتی از قبیل، قرار منع تعقیب، پیشنهاد کارهای عام‌المنفعه و بایگانی کردن پرونده می‌تواند اتخاذ کند.^{۳۱}

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۳-۱-۲- میانجی‌گری در دادرسی ویژه نوجوانان

میانجی‌گری^{۳۲} یعنی «حل و فصل دوستانه اختلافات، خارج از

۲۹. دانش، دکتر تاج‌زمان، دادرسی اطفال بزهکار در حقوق تطبیقی، نشر میزان، چاپ اول، زمستان

۱۳۷۸، ص ۸۲

۳۰. دانش، دکتر تاج‌زمان، دادگاه‌های خانواده در ژاپن، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه

تهران، شماره ۱۸، دی ۱۳۵۴.

۳۱. گاستون استفانی، ژرژ لوسور، برنار بولوک، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، ترجمه دکتر حسین

دادبان، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ اول، ۱۳۷۷، ص ۷۲۳.

دادگاه» ثمره «عدالت ترمیمی»^{۳۳} است که ابتدا در انگلستان آغاز شد و بر احیای تعادل بین طرفین جرم یعنی بزهکار و بزه‌دیده تأکید دارد. این روش مبتنی است بر دخالت دادن شخص ثالث (غیرمقام رسمی قضایی) جهت تسکین حس انتقامجویی بزه‌دیده.

در قوانین کیفری ایران هیچ نمونه‌ای از پیش‌بینی چنین نهادی دیده نمی‌شود. البته در پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان در ماده ۱۵ این نهاد را پیش‌بینی نموده است. اما نکته‌ای که در (این ماده) مهم به نظر می‌رسد، عدم تعیین محل میانجی‌گری و همچنین ابهام در حضور یا عدم حضور والدین یا سرپرستان قانونی کودک یا نوجوان و وکیل نوجوان می‌باشد که رفع این ابهام لازم است.

۲-۲- جایگاه مقام تحقیق‌کننده در دادرسی ویژه نوجوان

۲-۲-۱- بررسی جایگاه تحقیق‌مقدماتی در دادرسی نوجوانان در حقوق

داخلی

تا پیش از تصویب قانون تشکیل دادگاههای اطفال بزهکار در سال ۱۳۳۸، تحقیقات از اطفال و نوجوانان بزهکار برعهده بازپرس بود. با تصویب قانون مذکور، براساس ماده ۶، تحقیقات مقدماتی برعهده دادرسی دادگاه اطفال نهاده شده بود. همچنین در ماده ۱۹ و ۲۰ قرار توقیف طفل و نوجوان بزهکار در قسمت نگاهداری موقت کانون اصلاح و تربیت پیش‌بینی شده است و براساس اصلاح قانون مجازات عمومی سال ۱۳۵۲، براساس تبصره ۳ ماده ۳۳ در مورد اطفالی که مرتکب جرم از درجه جنایت

33. Restorative Justice.

شده باشند دادگاه می‌تواند متهم را با صدور قرار بازداشت موقت در دارالتأدیب توقیف نماید.

پیش از تصویب قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب در سال ۱۳۷۳، هیچ تفاوتی در تحقیق از کودکان و نوجوانان بزهکار با بزرگسالان مجرم دیده نمی‌شود. با تصویب قانون مزبور براساس ماده ۱۴ تمامی اقدامات و تحقیقات از بدو تا ختم به وسیله حاکم دادگاه انجام خواهد شد که البته دادگاه می‌توانست انجام تحقیقات را به قاضی تحقیق واگذار نماید. با تصویب قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری در سال ۱۳۷۸، براساس ماده ۲۲۱ در جرایم اطفال رسیدگی مقدماتی اعم از تعقیب و تحقیق مقدماتی را دادرس انجام خواهد داد و در ماده ۲۲۴ قانون مذکور در صورتی که نگهداری طفل برای انجام تحقیقات ضروری باشد یا طفل ولی یا سرپرست نداشته یا ولی یا سرپرست وی حاضر به التزام یا دادن وثیقه نباشند و شخص دیگری التزام یا وثیقه ندهد طفل متهم تا صدور رأی در کانون اصلاح و تربیت به صورت موقت نگهداری خواهد شد.

در پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاههای اطفال و نوجوانان در جرایم مهم (سه سال حبس و بالاتر) تعقیب و تحقیقات مقدماتی را دادرس انجام خواهد داد.

البته به نظر می‌رسد مقام تحقیق کننده در دادرس باید دارای صلاحیت کافی علمی و تجربی در رفتار صحیح و مناسب با نوجوانان بزهکار باشد. براساس پیش‌نویس مذکور فقط در جرایمی که مجازات آن اعدام، حد یا قصاص یا بیش از خمس دیه کامل و یا ۳ سال یا بیش از ۳ سال حبس باشد

با شرایطی دادرسی یا دادگاه می‌تواند قرار نگهداری موقت متهمان بین ۱۵ تا ۱۸ سال را صادر نماید.

۲-۲-۲- جایگاه تحقیق مقدماتی در دادرسی نوجوانان در برخی از نظامهای

حقوقی

الف: اسناد بین‌المللی

مقررات پکن، در قاعده ۱۳/۱ بر بازداشت به عنوان آخرین چاره آن هم برای کوتاهترین مدت ممکن تأکید دارد. قاعده ۱۳/۲ بر ضرورت جایگزین ساختن اقدامات دیگر به جای بازداشت موقت اشاره دارد. در قاعده ۱۳/۴ نیز بر جداسازی نوجوانان از بزرگسالان در بازداشت موقت تأکید شده است.

در کنوانسیون حقوق کودک در مواد ۳۷ و ۴۰ به اهمیت این مرحله از دادرسی اشاره نموده و بر تضمین حقوق کودکان تأکید می‌کند. ماده ۴۶ رهنمودهای ریاض و در ماده ۱۷ بر استثنا بودن بازداشت موقت نوجوانان بزهکار تأکید می‌کند.

در قانون نمونه آیین دادرسی نوجوانان که در سال ۱۹۹۸، انجمن بین‌المللی قضات دادگاههای نوجوانان منتشر کرده است؛ بازداشت موقت نوجوانان فقط در جرایمی که مجازات قانونی آن بیش از ۲ سال بوده و سن متهم نیز از ۱۵ سال به بالا باشد تجویز شده است.

ب: انگلستان

در انگلستان در جرایم مهم تحقیقات مقدماتی را دادگاههای

ماجیستریت^{۳۴} انجام می‌دهند و نهادی به نام بازپرس وجود ندارد. در انگلستان دادگاه می‌تواند کودک یا نوجوان کمتر از ۱۷ سال را بنابه تشخیص خود به منظور حمایت از وی در بازداشت نگهدارد. در انگلستان دو مرکز برای نگهداری موقت اطفال و نوجوانان بزهکار پیش بینی شده است: یکی «مراکز نگهداری موقت»^{۳۵} که مخصوص اطفال دارای درجه شدید ناسازگاری و دیگری به نام «خانه‌های نگهداری موقت»^{۳۶} که مخصوص اطفال کمتر ناسازگار می‌باشد.

ج: ایالات متحده امریکا

در امریکا مسأله بازداشت موقت در مرحله تحقیقات مقدماتی بستگی به نظر قاضی دارد. در صدور این قرار معمولاً سه امر مورد توجه قرار می‌گیرد:

- ۱- کودک برای اجتماع خطر آفرین است؛
- ۲- کودک به روند رسیدگی دادگاه برگردد؛
- ۳- این بازداشت برای حمایت از کودک است»^{۳۷}.

د: ایتالیا

در ایتالیا هرگاه کودک یا نوجوان بین ۱۴ تا ۱۸ سال مرتکب جرمی

34. Majistrates court.

35. Remand Centers.

36. Remand Homes.

37. Larry K.Gaines, Michael Kaune & Roger Leroy Miller, Criminal Justice in Action, Wadsworth, 2000.

شود دادستان، پرونده را جهت تکمیل تحقیقات مقدماتی به بازپرس متخصص اطفال ارجاع می‌نماید.

بر اساس مواد ۲، ۳ و ۴ قانون ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۸، بازجویی مقدماتی در حضور والدین و سرپرست قانونی کودک به عمل می‌آید و اگر حضور آنان با مصالح کودک منافات داشته باشد جلسه بدون حضور آنها تشکیل می‌شود، البته حضور و کیل کودک در تمام مراحل دادرسی الزامی است.

ه: ژاپن

در ژاپن دادگاه خانواده عهده‌دار تحقیق از نوجوان بزهکار است.

و: فرانسه

در فرانسه در صورت اقامه دعوی توسط دادستان، پرونده جهت انجام تحقیقات مقدماتی به قاضی تحقیق ویژه اطفال ارجاع می‌شود. همچنین بر اساس ماده ۱۲ قانون ۱۴ اوت ۱۹۹۳ کودکان و نوجوانان کمتر از ۱۳ سال به طور موقت بازداشت نمی‌شوند مگر در موارد استثنایی.

ز: لبنان

بر اساس ماده ۳۶ قانون اطفال مصوب ۱۹۸۶، بازداشت موقت افراد زیر ۱۲ سال ممنوع است.

بازداشت موقت افراد بین ۱۲ تا ۱۸ سال زمانی جایز است که مجازات جرم ارتكابی حداقل یکسال حبس باشد.

همچنین بازداشت موقت باید در مدتی کمتر از ۳ ماه و در مکانی

خاص یا در بازداشتگاه نوجوانان باشد.^{۳۸}

۳- شناسایی شخصیت در مرحله رسیدگی مقدماتی

۳-۱- ضرورت بررسی و مشاهده شخصیت در مرحله پیش از محاکمه

۳-۱-۱- شناسایی شخصیت براساس روشهای بررسی و مشاهده

مجموع تحقیقات و بررسی‌ها و آزمایشهایی که برای شناسایی شخصیت یک فرد بزهکار به کار می‌رود، «آبزرویشن»^{۳۹} نامیده می‌شود. با ظهور مکتب اثباتی در اواخر قرن نوزدهم، توجه همگان به شخصیت مرتکب جرم، جلب شد. مؤسسان این مکتب شناسایی شخصیت را در مرحله رسیدگی مقدماتی به منظور شناسایی علل بزهکاری و تشخیص حالت خطرناک ضروری می‌دانند و بر این باورند که باید با کسب اطلاعات لازم و ضروری راجع به وضع خانوادگی، جسمانی، روانی و اجتماعی تصمیمات لازم را برای کودکان و نوجوانان اتخاذ نمود.^{۴۰} از آنجا که یکی از اهداف بنیانی و اساسی دادرسی ویژه نوجوانان، شناخت شخصیت نوجوان بزهکار برای نشان دادن واکنش مناسب است، لذا در دادرسی ویژه نوجوانان شناخت عوامل سازنده شخصیت نوجوان مهم می‌باشد.

۳۸. الدكتور ابراهیم حرب محیسن، اجرائات ملاحقه الأحداث الجانحين فی مرحله ما قبل المحاکمه استدلالات و تحقیقات، مکتبه دارالثقافه، الاصدار الاول، ۱۹۹۹، ص ۴۵.

39. Observation.

۴۰. دانش، دکتر تاج زمان، دادرسی اطفال بزهکار در حقوق تطبیقی، انتشارات میزان، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۸، ص ۹۷.

عوامل پیشگفته به عوامل درونی یا شخصی و عوامل بیرونی یا مرتبط با محیط تقسیم می‌شوند.

عوامل درونی یا شخصی را می‌توان به عوامل جسمانی و فیزیولوژی و عوامل درونی مرتبط دانست. در عوامل بیرونی یا مربوط به محیط می‌توان به عوامل اقتصادی، محیط خانواده،^{۴۱} محیط آموزشی،^{۴۲} مسکن و فرهنگ اشاره کرد.

۲-۱-۳- اقسام روشهای بررسی و مشاهده شخصیت

روش شناسایی شخصیت بزهکاران برای اولین بار در سال ۱۹۰۷ در آرژانتین و در سال ۱۹۱۹ در بلژیک اجرا گردید و چون دارای نتایج رضایت‌بخش بود سایر کشورها از آن اقتباس کردند.

روشهای بررسی و مشاهده شخصیت به دو شیوه صورت می‌گیرد، یا در محیط آزاد و یا در محیط بسته در مؤسسه‌های مخصوص شناسایی شخصیت.

در روش بررسی و مشاهده شخصیت در محیط آزاد کودک یا نوجوان در محیط واقعی خود به زندگی عادی اجتماعی ادامه می‌دهد. در این روش مددکاران اجتماعی و سایر متخصصان در امور کودکان و نوجوانان، اطلاعات لازم را در مورد وضع زندگی، خانواده، مسکن، محیط تحصیلی،

۴۱. به موجب تحقیقات دکتر موننت (Meunt) روی ۸۳۹ کودک؛ ۶۵٪ از کودکان مجرم جزو خانواده‌هایی بوده‌اند که اساس آنها از هم پاشیده شده و پدر و مادر یکدیگر را ترک کرده بودند. رک. دکتر علی... ا. همدانی، عوامل ارتکاب جرم و خطای جوانان و اطفال چیست؟ مجله حقوق امروز، شماره ۳ و ۴، اردیبهشت و خرداد ۱۳۴۲، ص ۵۷.

۴۲. رک. دکتر رضا مظلومان، اثر محیط تحصیلی در بزهکاری، ماهنامه قضایی، شماره ۵۰، آبان ۱۳۵۱، ص ۵۹.

تفریح، دوستان نوجوان و وضعیت جسمی و روانی وی جمع آوری می‌نمایند. در روش مذکور از آنجا که به تشکیلات و مؤسسات خاصی نیاز نیست در نتیجه هزینه و مخارج کمتری متوجه دولت می‌گردد. در این روش مددکاران اجتماعی می‌توانند مددجو را در زندگی عادی و حقیقی مورد تحقیق و پژوهش قرار داده، علل ارتکاب بزه را از نزدیک بررسی نمایند. در این روش کودک یا نوجوان از همراهی والدین و سرپرست خود و حضور در اجتماع در میان دوستان خویش که از نیازهای ضروری وی می‌باشد، محروم نخواهد شد. با این وجود مراقبت از کسی که در محیط آزاد یعنی محیط واقعی زندگی خود به سر می‌برد امری بس مشکل است. مددجو و خانواده‌اش به آسانی دخالت دیگران را در محیط خصوصی و خانوادگی خویش نمی‌پذیرند. همچنین هرگاه محیط اجتماعی از علل ارتکاب باشد، تغییر دادن آن محیط و افرادی که مددجو در تماس با آنهاست بسیار مشکل می‌باشد.

در روش بررسی و مشاهده شخصیت در محیط بسته، جهت تحقیق و بررسی دقیق علل ارتکاب جرم و بروز دخالت خطرناک، نوجوان یا کودک بزهکار را در یک مرکز علمی برای مدت معین نگهداری می‌نمایند. این مؤسسه متشکل از متخصصین در زمینه‌های مختلف نظیر پزشکی، روانپزشکی، روانشناسی، جرم‌شناسی، مددکاری اجتماعی و علوم تربیتی می‌باشد. در این روش آزمون‌شونده دائماً در اختیار متخصصین است و تمام اعمال و رفتار او تحت مراقبت قرار می‌گیرد. همچنین در این روش متخصصان به طور گروهی در محل معینی کودک یا نوجوان را بررسی و مشاهده می‌کنند و بدین وسیله از مشاهدات و بررسی‌ها و عقاید همکاران

خود مطلع می‌شوند. با این وجود تأسیس چنین مرکز علمی پرهزینه بوده، استخدام متخصصان جهت خدمت در آن مرکز همواره با مشکلات فراوانی مواجه خواهد بود. همچنین رابطه آزمون‌شونده با محیط طبیعی قطع شده و در صورت طولانی شدن آن موجب ناراحتی روانی وی خواهد شد.

به نظر می‌رسد امروزه در بررسی و شناخت شخصیت کودک یا نوجوان بزه‌کار از هر دو روش استفاده گردد، به این نحو که با مراقبت کودک یا نوجوان در محیط آزاد بررسی را شروع کرده و مراحل تکمیلی و نهایی آن در مؤسسه یا مرکز علمی پایان پذیرد.

۳-۲- تشکیل پرونده شناسایی شخصیت

۳-۲-۱- محتویات و فوائد تشکیل پرونده شخصیت

هدف نهایی از تنظیم پرونده شخصیت، شناسایی کامل متهم و انگیزه‌های ارتکاب جرم است. این پرونده به قاضی کمک می‌کند تا شخص را کاملاً شناخته و با چشمان باز و بصیرت کامل، درباره او اتخاذ تصمیم نماید.

این پرونده که متخصصان رشته‌های مختلف تشکیل می‌دهند می‌تواند شامل نکات زیر باشد:

الف: وضعیت ظاهری

امروزه متخصصان علوم روانی به تجربه ثابت نموده‌اند که وضع ظاهری افراد نشانه‌هایی از واقعیت‌های درون افراد و معرف غوغای درونی آنهاست.

ب: تاریخچه فردی

در این قسمت خلاصه‌ای از بیوگرافی شخص از بدو تولد تا مرحله ارتکاب جرم به صورتی که حاوی اطلاعات مفید و ضروری باشد تهیه می‌گردد.

ج: پژوهش اجتماعی

در این قسمت تاریخچه زندگی متهم، طرز رفتار والدین با یکدیگر و با نوجوان، طرز تربیت اولیه وی، طرز زندگی و تحصیل کودک در مدرسه، وضع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده و خلاصه آنچه ممکن است در بزهکاری کودک یا نوجوان از نظر اجتماعی مؤثر باشد، منعکس می‌گردد.

د: تحقیق پزشکی

هدف از تکمیل این اطلاعات این است که در صورت مشاهده هرگونه مشکلی مربوط به کیفیات جسمانی فرد، چنانچه انحراف یا کژخویی در نتیجه عوامل مذکور باشد، با کشف علت در رفع معلول اقدام گردد.

ه: تحقیق روانپزشکی

روانپزشکان، آزمون‌شونده را به منظور تشخیص بیماری روانی و یا ضایعه در مغز یا اعصاب می‌آزمایند.

و: تحقیق روانشناسی

در این تحقیق و گزارش، متخصص مربوطه باید تمام کمبودها، نقص‌های روانی، میزان هوش، درجه یادگیری نوجوان، عقده‌های روانی وی و تأثیر این امور در رفتار کودک یا نوجوان را تعیین و گزارش نماید. برای تشکیل پرونده شخصیت فواید بسیاری ذکر شده است؛ از جمله:

جلوگیری از اعمال ضداجتماعی

برای این که بتوان اعمال ضداجتماعی را در جامعه‌ای از بین برد، باید تک تک علل و انگیزه‌های وقوع جرم و اعمال ضداجتماعی شناسایی شود. یکی از راههای صحیح آگاهی از دلایل اساسی و شکل‌گیری اعمال ضداجتماعی، شناخت کودک یا نوجوان بزهکار است. نتیجه تحقیق و شناخت آن خواهد بود که از یک سو به خصوصیات نوجوان بزهکار آشنایی زیادی حاصل می‌شود و از سوی دیگر می‌توان حدس زد که در آینده با چنین وضعیتی، چه رفتاری خواهد داشت.

جلب اعتماد عمومی

اگر از تمام جهات، شخصیت کودک یا نوجوان بزهکار (یا هر بزهکار دیگری) بررسی و مطالعه دقیق شود، به علت کشف حقایق پوشیده شده، افکار عمومی به آنچه قاضی حکم می‌کند راضی خواهند بود و به آن احترام گذاشته و در نتیجه به دستگاه عدالت اعتماد خواهند کرد.

رفتار و روش مناسب (رعایت عدالت)

جرم‌شناسی هرگونه قضاوت قشری و سطحی بدون توجه به علل و عوامل بزهکاری را محکوم می‌کند و آن را دور از انصاف و مروت می‌داند و به همین جهت چنین نقل می‌شود که «دیگر امروز روزی نیست که تنها مردم موظف باشند «عدالت» را بشناسند بلکه «عدالت» هم باید به خوبی مردم را بشناسد».^{۴۳}

اصلاح بزهکار و ممانعت از تکرار جرم

گشودن پرونده شخصیت برای کودک یا نوجوان بزهکار سبب می‌شود که بتوان تدابیر عاقلانه و منطقی اتخاذ نمود و در سالم‌سازی این انسان ناسازگار و بازگردانیدن او به اجتماع به اقدامات مدبرانه و منطقی دست زد.

۲-۲-۳- شناسایی شخصیت در حقوق داخلی

در ماده ۷ قانون تشکیل دادگاه اطفال بزهکار مصوب ۱۳۳۸ بدون اشاره مصرح به پرونده شخصیت، انجام تحقیقاتی راجع به طفل را به اختیار دادگاه نهاده است. البته به موجب آیین‌نامه اجرایی سازمان کانون اصلاح و تربیت مصوب ۹ مهرماه ۱۳۴۷، برای هر طفل نسبت به تنظیم «پرونده شخصیت» اقدام می‌شد. پس از انقلاب در آیین‌نامه‌های مختلف سازمان زندانها و اقدامات تأمینی به ایجاد قسمتی در زندانها به منظور شناخته شدن

۴۳. دکتر رضا مظلومان، داوری درباره بزهکار بدون شناخت او بی‌عدالتی است، مجله کانون وکلا، شماره ۱۲۶، بهار ۱۳۵۳، ص ۶۰.

شخصیت زندانیان و طبقه‌بندی آنان اشاره شده است. در زمینه شناخت شخصیت کودکان و نوجوانان بزهکار تا سال ۱۳۷۸ نمونه‌ای دیده نمی‌شود. در سال ۱۳۷۸ در قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری در ماده ۲۲۲ بدون اشاره صریح به پرونده شخصیت، انجام چنین تحقیقاتی را به اختیار دادگاه نهاده است.

در پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان ضمناً به پرونده شخصیت، انجام تحقیقات مربوط را در جرایمی که مجازات آن قصاص حد، یا حبس ابد یا ۳ یا بیش از ۳ سال حبس باشد الزامی نموده است.

۳-۲-۳- شناسایی شخصیت در برخی از نظامهای حقوقی

الف: اسناد بین‌المللی

در مقررات پکن در بخش ۱۶، «گزارشهای تحقیق اجتماعی»،^{۴۴} به انجام تحقیق و بررسی در پیشینه و شرایط زندگی نوجوان در کلیه جرایم به جرایم خرد، پیش از اتخاذ تصمیم نهایی و صدور حکم تأکید می‌کند.

ب: انگلستان

در انگلستان، بررسی و مشاهده شخصیت اطفال و نوجوانان بزهکار پس از تصمیم نهایی اجرا می‌شود.

ج: ایالات متحده امریکا

لزوم شناسایی شخصیت بزهکار در امریکا نخستین بار در قوانین ۱۹۴۷ ایالت میشیگان و قوانین سال ۱۹۴۹ ایالت کلورادو پذیرفته شد و پس از آن در قوانین ایالات مختلف راه یافت.^{۴۵}

در امریکا برحسب ایالات مختلف، کودکان و نوجوانان بزهکار را قبل یا بعد از تصمیم‌گیری بررسی و مشاهده می‌کنند. در بسیاری از ایالات در فاصله زمانی بین دستگیری نوجوان بزهکار تا زمان محاکمه وی، یک کارمند اداره پروبیشن و یا یک کارمند اداره حمایت از نوجوانان در تهیه تحقیق اجتماعی از نوجوان دخالت می‌کنند و نتیجه گزارش خود را به قاضی اطفال ارائه می‌نمایند.^{۴۶}

د: ژاپن

در ژاپن در سال ۱۹۹۶، ۵۹ مرکز بررسی و مشاهده شخصیت وجود داشته و دادگاههای خانواده در ساختمان مراکز مذکور مستقر هستند. مدت آبرویش، ۱۴ روز است و قاضی دادگاه خانواده می‌تواند مدت تحقیق را برای ۱۴ روز دیگر تمدید نماید.

ه: فرانسه

در فرانسه براساس بند ۶ ماده ۸۱ قانون اصلاحی آیین دادرسی

۴۵. دکتر مرتضی محسنی، دوره حقوق جزای عمومی، ج اول، کلیات حقوق جزا، انتشارات گنج دانش، چاپ دوم، ۱۳۷۵، ص ۲۷۲.

46. Gilbert B. Stuckey.. Cliff Robertson, Harrey Wallace. Procedures in the Justice System, Prentice Hall, sixth edition, 2001, p. 396.

کیفری ۱۹۹۳ تحقیق مذکور در جنایات اجباری و در جنبه‌های اختیاری است. همچنین براساس ماده ۸ قانون ۲۴ مه ۱۹۵۱ و ۴ ژانویه ۱۹۹۳ در صورت ایجاب وضعیت طفل به نگهداری در خارج از محیط خانوادگی می‌توان برای تنظیم پرونده شخصیت، دستور اعزام به یک مرکز مشاهده و بررسی را صادر نمود.

و: لبنان

در لبنان به محض احضار کودک یا نوجوان، مددکار اجتماعی، فوراً پرونده شخصیت نوجوان را که شامل نتایج تحقیقات وی در وضعیت مادی، اجتماعی، آموزشی، حرفه‌ای، جسمانی، ذهنی، میزان هوش و سابقه حقوق نوجوان می‌باشد، تشکیل می‌دهد.^{۴۷}

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۴۷. رالف ریاجی، تجربه کشور لبنان در دادرسی ویژه نوجوانان، از مجموعه سخنرانی‌های ارائه شده در سمینار دادرسی ویژه نوجوانان در تهران، ترجمه حمید مرعشی، صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف)، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۹، ص ۳۱.

نتیجه گیری

با توجه به مطالب مذکور در فوق، راهکارها و پیشنهادهای عملی ارتقای نظام قضایی به منظور دادرسی عادلانه ویژه نوجوانان ذکر می گردد:

۱- اگرچه پس از انقلاب با تصویب قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری در سال ۱۳۷۸ با گنجاندن فصلی در رسیدگی به جرایم اطفال روند متفاوتی پیش بینی شد، اما هنوز از تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان به مفهوم علمی و واقعی آن خبری نیست. شایسته است با تصویب قانون تشکیل دادگاههای اطفال و نوجوانان شاهد تشکیل حقیقی دادگاه اطفال باشیم؛ البته با رعایت مواردی از جمله:

- قضات اطفال و نوجوانان دارای ویژگی های مناسب برای رسیدگی به بزهکاری اطفال و نوجوانان باشند.

- دوره های آموزشی خاص برای به کار گیری نیروی انسانی مناسب برای قضاوت در دادگاه اطفال در نظر گرفته شود.

- چون توجه به مسائل جرم شناسی، بزهکاری اطفال و علوم تربیتی برای قضات در دادگاه ویژه اطفال و نوجوانان ضروری است، می توان از خدمت دارندگان تحصیلات تکمیلی در رشته حقوق جزا و جرم شناسی استفاده کرد.

۲- با توجه به ضرورت رفتاری متفاوت با نوجوانان بزهکار و با توجه به اسناد بین المللی مبنی بر توصیه در تخصصی شدن پلیس ویژه نوجوانان، توجه به نکات زیر ضروری است:

- ضرورت تدوین مقرراتی برای تشکیل «سازمان پلیس ویژه نوجوانان» در زمان حاضر برای رفتاری شایسته و مناسب با توجه به

- حساسیتها و شرایط سنی نوجوانان امری غیرقابل انکار است.
- برای تأمین کارکنان مناسب پلیس نوجوانان، می‌توان از نیروهای انتظامی موجود علاقه‌مند استفاده نمود. نیروهای مزبور باید دوره آموزشی کوتاه مدت شامل آموزشهای جرم‌شناسی، بزهکاری اطفال، حقوق کودکان، علوم تربیتی و روانشناسی را طی نمایند.
- باید کوشید امکانات لازم برای جداسازی واحدهای انتظامی نوجوانان از بزرگسالان به عمل آید.
- باید نیروی انتظامی بر ضرورت جداسازی بازداشتگاه نوجوانان و بزرگسالان توجه کند.
- با تشکیل سازمان پلیس نوجوانان می‌توان با همکاری سازمانهای اجتماعی و از جمله آموزش و پرورش دوره‌های خاص آموزش پیشگیری از ارتکاب جرم را در نظر گرفت. دوره‌های پیشگیری و مقابله با مصرف مواد مخدر، الکل و ارتکاب برخی جرایم در برنامه آموزش افسران پلیس نوجوانان می‌تواند مد نظر قرار گیرد.
- چون نظامهای دادرسی نوجوانان بیشتر براساس رسیدگی به جرایم نوجوانان پسر ایجاد شده است متأسفانه در رفتار با دختران بزهکار امکانات و منابع سازمانی کمی مورد توجه قرار گرفته است. حضور پلیس زن آزموده از بین نیروهای پلیس ویژه نوجوانان می‌تواند در امر نوجوانان بزهکار مفید واقع شود.
- ۳- گفته شد که پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان برخلاف قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری تعقیب و تحقیق نوجوانان بزهکار را در جرایم مهم برعهده دادرسی گذاشته

- است. با توجه به این رویه نکات زیر ضروری است:
- دادرسی که مسئول تعقیب و تحقیق از نوجوانان بزهکار می‌باشد باید مانند دادگاه دارای کادر متخصص و آموزش دیده باشد.
 - ضروری است برای تضمین حقوق اساسی متهم نوجوان حق داشتن وکیل و مشاوره حقوقی در تمام مراحل دادرسی در قانون پیش‌بینی شود.
 - مکان تحقیق و دادرسی باید مکانی مناسب و مجزا از دادرسی بزرگسالان بوده و متناسب با شرایط سنی نوجوانان بزهکار باشد.
- ۴- در اسناد بین‌المللی بازداشت موقت آخرین راه‌حل است تا از خطر «آلودگی به بزهکاری» نوجوان متهم جلوگیری شود. به نظر می‌رسد باید هم در قوانین و هم در رویه عملی دادگاهها تلاش نمود تا حتی‌الامکان از قرارهای دیگر استفاده کنند و زمانی نگهداری موقت نوجوان بزهکار قابل توجیه است که کودک یا نوجوان در معرض خطر بوده یا خطر جدی جامعه را تهدید نماید.
- ۵- «میانجی‌گری» به عنوان «حل و فصل دوستانه اختلافات خارج از دادگاه»، هدف اجتناب از تماس افراد با نظام کیفری را دنبال می‌کند. هرچند تلاش شده است در پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاههای اطفال و نوجوانان به این مسأله توجه شود اما نکات زیر قابل توجه‌اند:
- مناسب است میانجی‌گری به خارج از نظام دادگاه سپرده شود و شخص ثالث به عنوان «میانجی»، عهده‌دار این نهاد شود.
 - میانجی‌گری را می‌توان به مددکار اجتماعی سپرد تا با تلاش خود برای حل و فصل دعوی اقدام نماید. برای این مهم ضروری است واحدهای ویژه‌ای در دادگاههای ویژه نوجوانان تشکیل شود.

۶- یکی از اهداف اصولی و اساسی دادرسی نوجوانان بررسی علل و انگیزه‌های بزهکاری در نوجوانان یا کودک می‌باشد. این مهم جز با شناسایی جنبه‌های مختلف شخصیت نوجوان بزهکار به دست نخواهد آمد. این شناخت باید پیش از آغاز دادرسی انجام گیرد تا قاضی رسیدگی کننده همراه پرونده اتهامی پرونده شخصیت بزهکار را مدنظر داشته تا تصمیم مناسب و عادلانه‌ای اتخاذ کند. در قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری در فصل رسیدگی به جرایم اطفال این مهم به اختیار دادگاه گذاشته شده است و در پیش‌نویس قانون تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان این امر در جرایم مهم اجباری شده است. با در نظر گرفتن مطالب فوق نکات زیر ضروری است:

— قانونگذار باید شناسایی شخصیت نوجوانان را در مرحله رسیدگی مقدماتی به جرایم مهم الزامی کند.

— شایسته است برای شناسایی شخصیت نوجوان بزهکار «دایره بررسی و شناخت شخصیت» در مقر دادگاههای اطفال و نوجوانان تشکیل شود. این دایره متشکل از متخصصان در رشته‌های پزشکی، روانپزشکی، روانشناسی، حقوق و مددکاری اجتماعی خواهد بود.

امید است با بازنگری در قوانین موجود و تصویب قوانین مناسب و حامی منافع و حقوق کودکان و نوجوانان و با در نظر گرفتن قواعد بین‌المللی و حرکت رو به رشد جهانی دادرسی عادلانه نوجوانان، در حرکت به سمت نظام «دادرسی نوجوان - محور» که بر منافع عالی نوجوان و کودک حرکت کند، گام مؤثری برداشته شود.

منابع و مآخذ

الف - فارسی

۱- کتابها

- ۱- آشوری، دکتر محمد، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، انتشارات سمت، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۹.
- ۲- استفانی، گاستون، لواسور، ژرژ، بولوک، برنار، آیین دادرسی کیفری، ۲ جلد، ترجمه دکتر حسن دادبان، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول، ۱۳۷۷.
- ۳- خدوم، دکتر علی، عدالت در انگلستان، چاپخانه بانک ملی ایران، فروردین ۱۳۴۵.
- ۴- خزانی، مرحوم دکتر منوچهر، فرایند کیفری، انتشارات گنج دانش، چاپ اول، اسفند ۱۳۷۷.
- ۵- دانش، دکتر تاج زمان، اطفال و نوجوانان بزهکار، انتشارات رسا، ۱۳۷۴.
- ۶- _____، دادرسی اطفال بزهکار در حقوق تطبیقی، نشر میزان، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۸.
- ۷- روابط عمومی شهربانی کشور، پلیس ایران، مهرماه ۱۳۵۵.
- ۸- شامبیاتی، دکتر هوشنگ، بزهکاری اطفال و نوجوانان، انتشارات ژوبین، چاپ دهم، ۱۳۸۰.
- ۹- عباچی، مریم، حقوق کیفری اطفال در اسناد سازمان ملل متحد، انتشارات مجد، ۱۳۸۰.

۱۰- علومی، دکتر رضا، بزهکاران نوجوان، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۸.

۱۱- غفوری غروی، دکتر سیدحسن، انگیزه شناسی جنایی، پژوهشی درباره بزهکاری اطفال و نوجوانان در ایران، انتشارات دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۹.

۱۲- محسنی، دکتر مرتضی، دوره حقوق جزای عمومی، جلد اول، انتشارات گنج دانش، چاپ دوم، ۱۳۷۵.

۲- مقاله‌ها

۱۳- بارکلی، گوردن، نظام عدالت کیفری در انگلستان و ولز، ترجمه دکتر نسرين مهرا، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۷-۱۶، از پاییز ۷۴ تا بهار ۷۵.

۱۴- دانش، دکتر تاج زمان، دادگاه‌های خانواده در ژاپن، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۱۸، دی ماه ۱۳۵۴.

۱۵- ریاجی رالف، تجربه کشور لبنان در دادرسی ویژه نوجوانان، از مجموعه سخنرانی‌های ارائه شده در سمینار دادرسی ویژه نوجوانان در تهران، ترجمه حمید مرعشی، صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف) و معاونت آموزش و تحقیقات قوه قضاییه، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۹.

۱۶- مظلومان، دکتر رضا، اثر محیط تحصیلی در بزهکاری، ماهنامه قضایی، شماره ۵۰، آبان ۱۳۵۱.

۱۷- _____، داوری درباره بزهکار بدون شناخت او بی‌عدالتی

- است، مجله کانون و کلای دادگستری، شماره ۱۲۶، بهار ۱۳۵۳.
- ۱۸- ملک یونان، ژرژ، مسئولیت اجرایی در حقوق و قوانین ایالات متحده آمریکا، مجله حقوق و مردم، شماره ۸، تابستان ۱۳۴۶.
- ۱۹- همدانی، دکتر علی ا...، عوامل ارتکاب جرم و خطای جوانان و اطفال چیست؟، مجله حقوق امروز، شماره ۳ و ۴، اردیبهشت و خرداد ۱۳۴۲.

ب - عربی

- ۲۰- حرب محسن، ابراهیم، اجرائات ملاحقه الاحداث الجانحين فی مرحله ماقبل المحاکمه استدالات و تحقیقات، مکتبه الدارالثقافه، الإصدارالاول، ۱۹۹۹.

ج - انگلیسی

- 21- Ashworth, Andrew, *The Criminal Process*, Oxford University Press, second edition, 1998.
- 22- Bartollas, Clemens, *Juvenile Delinquency*, Allyn and Bacon, Fifth edition, 2000.
- 23- Elliott, Catherine & Quinn, Frances, *English Legal System*, person education limited, third edition, 2000.
- 24- Gaines, Larry K. Kaun, Michael & Miller, Roger Leroy, *Criminal Justice in Action*, wadsworth publishing company, 2000.
- 25- Siegel, Larry J., *Criminology*, wadsworth publishing company,

eight edition, 2003.

26- Siegel, Larry J. & Senna, Joseph J., Juvenile Delinquency, wadsworth publishing company, seventh edition, 2000.

27- Stuckey, Gilbert B., Robertson, Cliff & Wallace, Harrey, Procedures in Justice System, Prentice Hall, Sixth edition, 2001.

28- Tappan, Paul W., Juvenile Delinquency, Mc grow-hill Book Company, Inc., 1949.

